

6. Солнцева Л.И. Адаптация диагностических методик при изучении детей с нарушениями зрения. // Дефектология. – 1998. – №4.
7. Фильчикова Л.И. Нарушение зрения у детей раннего возраста. Диагностика и коррекция. Издание 3. Экзамен. 2007.

In the article authorial methodology of creation of pedagogical terms of preparation of children is examined to renewal of sight with the use of the special medical vehicles. Realization of exercises a teacher abbreviates the terms of treatment. The level of the evidently-vivid thinking rises for children, visually-motor co-ordination develops, skills of the rapid arbitrary switching of attention are produced, that is basis of readiness of child to school.

Keywords: evidently-vivid thinking, visual violations, special medical vehicles, readiness to work on special medical

Отримано 16.9.2013

УДК 376.056.3:37.016:811.161.2

У.Р. Мельник

ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СИСТЕМИ PECS У РОБОТІ З ДІТЬМИ З АУТИЗМОМ

У статті описано практичний досвід використання системи альтернативної комунікації PECS у роботі з дітьми з аутизмом. Обґрунтована необхідність використання цієї системи з метою полегшення комунікації з цією категорією учнів.

Ключові слова: розвиток мовлення, діти з аутизмом, порушення мовлення, система альтернативної комунікації PECS.

В статье рассматривается практический опыт использования системы альтернативной коммуникации PECS в работе с детьми с аутизмом. Обосновано необходимость использования этой системы для облегчения коммуникации с данной категорией детей.

Ключевые слова: развитие речи, дети с аутизмом, нарушения речи, система альтернативной коммуникации PECS.

Важливим завданням сучасної корекційної педагогіки є формування комунікативних умінь в осіб, які не спроможні до оволодіння словесним мовленням. У зв'язку з цим, перед корекційними педагогами постала проблема формування комунікації в осіб із тяжкими порушеннями мовлення, а також із аутизмом альтернативними вербальному мовленню засобами. З цією метою вченими було розроблено системи допоміжних комунікативних стратегій, спільним для яких є використання допоміжних засобів у процесі спілкування, що «спрощує» процес сприймання, розуміння та продукування інформаційних повідомлень.

Про необхідність застосування ААС (augmentative and alternative communication) у корекційній роботі йдеться стосовно осіб із анартрією, аутизмом, афазією, глибокими інтелектуальними порушеннями, синдромом Дауна.

Л.Г. Нурієва пропонує таке визначення аутизму: дитячий аутизм – особлива аномалія психічного розвитку, якій властиві стійкі і своєрідні порушення комунікативної поведінки, емоційного контакту дитини з навколишнім світом і вміння правильно реагувати на зовнішні ситуації. Основна ознака аутизму, неконтактність дитини, виявляється, зазвичай, рано, вже на першому році життя, але особливо чітко – у віці 2-3 років в період першої вікової кризи [6, с. 4].

З клінічного погляду, дитячий аутизм є одним із найбільш важких порушень розвитку. Поведінці дітей із РСА притаманна байдужість або захисна реакція стосовно «нормальних» пропозицій контакту, спілкування; напружено-боязлива прихильність до певних щоденних устроїв і процедур; однобічність, самостимульовані практичні підходи; недостатній розвиток засобів вираження, комунікації (мови, міміки) і неготовність до практичних вимог життя.

Існує думка, що аутизм це не хвороба, а симптоматика, яку скорочено назвали одним словом, причиною її є багато проблем. Вважається, що аутистична поведінка є інтегральним розладом із різною етіологією і патогенезом. З'ясування у кожному конкретному випадку механізмів його розвитку на клінічному етіопатогенетичному рівні має важливе практичне і теоретичне значення. Природу цього явища до сьогодні не вивчено, як із ним боротися також ніхто достеменно не знає. Аутизмом зараз називають все, чого не можуть пояснити.

Ще 10 років тому аутизм вважався невиліковним захворюванням, зараз почали з'являтися історії успіху. Але і досі кожна така перемога – сенсація, і щоразу ця перемога давалася дуже і дуже нелегко.

Проблемі дослідження засобів ААС присвячено праці таких вчених, як: Н.М. Баль, Т.Є. Браудо, Т.В. Горудко, А.К. Звонкін, К.О. Прокопик, І.А. Смирнова, Р.М. Фрумкіна та ін.

Проблематика стимуляції комунікативних умінь у дітей із тяжкими порушеннями мовлення й аутизмом шляхом використання невербальних засобів комунікації, надання їм ефективної логопедичної допомоги є

малодослідженими в Україні. Досі немає жодних методичних рекомендацій щодо використання таких засобів у корекційній роботі з дітьми, які не можуть оволодіти мовленням на вербальному рівні. Узагальнення досвіду використання в логопедичній роботі невербальних засобів може стати першим кроком у напрацюванні ефективної моделі здійснення логопедичної корекції та стимуляції комунікативних умінь у цієї категорії дітей.

У статті опишемо використання комунікативної системи PECS на основі нашого практичного досвіду. Дослідження проводилося на базі Львівської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату «Довіра». У дослідженні взяли участь десять учнів з діагнозами, які входять в групу РСА за МКХ-10. У п'ятох із них фразове мовлення несформоване, у решти наявне вербальне мовлення у вигляді безпосередньої та відтермінованої ехолалії, яке не використовується як засіб комунікації.

У частини досліджуваних спостерігається порушення поведінки, що проявляється в агресії, автоагресії, наявності великої кількості стереотипій та надмірних зацікавленнях окремими предметами, однією темою, негативна реакція на зміни в оточенні. Поведінка визначається не активними внутрішніми цілями, не логікою взаємодії з іншими людьми, а випадковим зовнішнім впливом. У дітей не розвинено практично ніяких форм активної діяльності в контактах з оточенням, цілеспрямованість не проявляється в них ні в моторних діях, ні в мовленні. Вони не тільки не користуються мовленням, а й не використовують жести, міміку. Діти цієї групи майже не користуються центральним зором, не дивляться цілеспрямовано, спеціально нічого не розглядають. Якщо говорити про їх сприймання та моторний розвиток, то у своєму довільному русі по кімнаті вони можуть проявляти чудову координацію рухів, у них добре розвинене зорово-просторове мислення. У дрібній та великій моториці проявляються грубі порушення м'язового тону, інертність та слабкість. Їм важко засвоїти та утримувати певну позу, координувати рухи руки та ока, відтворити потрібну послідовність дій.

Троє дітей користуються телеграфно згорнутими штампами у мовленні, типові ехолалічні відповіді, перестановка займенників, мовлення напружено скандоване. Вони скуті страхами, залучені в моторні та мовленнєві стереотипи, в них можливі прояви нестримних захоплень, імпульсивні дії, генералізована агресія, тяжка самоагресія. Проте вони активніше вступають у контакт із оточенням. Моторний розвиток характеризується відсутністю пластичних рухів, своєрідної спритності в пристосуванні до середовища. Рухи скуті, механічні, дії рук та ніг погано скоординовані. Важко дається наслідування.

Саме така категорія дітей найчастіше «випадала» із системи ефективної корекційно-відновлювальної роботи. Логопедична корекція і з однією, і з іншою групою повинна проводитися з урахуванням усіх їхніх особливостей у розвитку. При проведенні її не можна опиратися

ані на зоровий контроль, ні на наслідування, не варто сподіватися, що дитина буде виконувати вказівки логопеда. Для стимуляції комунікативних умінь у дітей із аутизмом, в роботі з якими не можна досягти ефективного результату, використовуючи традиційні методи та прийоми логопедичної корекції, терапевтами з мовлення та поведінки рекомендовано розвивати комунікативну функцію мовлення за допомогою невербальних способів комунікативних умінь.

PECS (Picture Exchange Communication System) – комунікативна система обміну картинками, яка була розроблена в кінці 80-х років в США Лорі Фрост як альтернативна система комунікації для людей із аутизмом [4, с. 76].

Пізніше Лорі Фрост та Ендрю Бонді заснували центр аутизму «Піраміда» в м. Делавер (штат Нью Джерсі), де працюють терапевти з мовлення та поведінки, психології, які спеціалізуються на аутизмі та затримці в розвитку [4, с. 76].

Ідея системи PECS – стимулювати комунікативні уміння в осіб із тяжкими порушеннями мовлення. Багатьом немовним важко привернути відповідну увагу оточуючих до своїх потреб і бажань. Система PECS покликана навчити їх самостійно ініціювати та вступати в комунікацію з іншими людьми. PECS зводить істотну частину комунікації – мовленнєвий обмін - до безпосереднього обміну картинками, що для багатьох людей, які не говорять, є великим зусиллям, а, з іншого боку – досягненням.

Як правило, з цією системою починають ознайомлювати дітей, яким ще не має 5 років. Великий досвід її використання накопичений у роботі з особами з розладами спектру аутизму. Вони практично не говорять або мають обмеження в мовленні, які супроводжуються ехололіями. PECS проходить у вигляді тренінгу. Його можна проводити як в школі, так і вдома. З метою успішного оволодіння комунікативною системою PECS Е. Бонді та Л. Фрост у своєму керівництві радять послідовно пройти шість етапів [4, с. 76].

На першому етапі здійснюється фізичний обмін картинки на предмет. У приміщенні одночасно перебувають два педагоги та один учень. Учень сидить за столом, за ним – вчитель (асистент). Інший педагог (комунікативний партнер) сидить навпроти. На столі лежать улюблені предмети учня (солодощі, напої, іграшки) та картинка із зображенням певного предмета.

Слід враховувати можливість учня розпізнати картинку: це може бути зображення у вигляді фотографії, картинки-символу або, взагалі, у вигляді наклеєного/заламінованого реального предмета.

Якщо картинка і предмет лежать на столі, то учень буде брати предмет. У цей момент асистент скеровує руку учня не на предмет, а на картинку. Потім руку з картинкою переміщують до комунікативного партнера, який сидить навпроти. Отримавши картинку, комунікативний партнер дає дитині бажаний предмет.

На другому етапі учень повинен діяти спонтанно. Тут присутня допомога лише одного педагога. Учень йде до комунікативної таблиці/книги, виймає невелику картинку, підходить до комунікативного партнера та дає йому картинку. В комунікативній книзі на липкій стрічці прикріплені всі вже опрацьовані до цього часу картинки. Комунікативна таблиця – це розміщена в класі дошка, до якої також можна прикріплювати опрацьовані картинки.

Спочатку комунікативний партнер стоїть/сидить на відстані в кілька метрів від учня. Для обміну учень повинен наблизитися до партнера. Цей крок важливий, тому що учень повинен проявити більше своєї ініціативи, ніж на першому етапі.

Дуже важливо, що на другому етапі учневі поступово пропонуються нові, невідомі картинки. Педагог повинен стежити за тим, щоб у дитини була достатня кількість бажаних, але не відразу доступних стимулів. Він уважно спостерігає за учнем, вивчає його переваги та, на основі спостереження, готує певні картинки. На цьому етапі потрібно також розмістити в класі комунікативну таблицю (дошку), на яку прикріплюють картинки.

На третьому етапі мова йде про вибір із двох-трьох різноманітних картинок. Учень повинен вимагати бажану річ, він підходить до комунікативної дошки/книги, вибирає із набору відповідну картинку, йде до комунікативного партнера та вручає символ йому. На комунікативній дошці знаходяться лише 2 картинки: одна – з улюбленим предметом, інша – нейтральна.

На четвертому етапі більша увага відводиться структурі речення. До початку цього етапу учень використовує, як правило, 12-20 картинок для комунікації. Він повинен вимагати присутні та відсутні речі, використовуючи речення, яке складається з декількох слів. При цьому дитина бере із своєї комунікативної книги символ для вираження «Я хочу/хотів би» та приклеює його на «смужку для речення». Із готовим реченням учень звертається до комунікативного партнера, показуючи його йому.

На п'ятому етапі учень повинен відповідати на питання: «Що ти хочеш?».

Метою є спонтанний вибір із багатьох речей і відповідь на питання «Чого би ти хотів?». Формулювання питань супроводжується показом відповідної картки: «Я б хотів».

На шостому, заключному, етапі мова йде про відповідні та спонтанні коментарі. Учень повинен адекватно відповідати на задані у будь-якому порядку питання: «Що б ти хотів?», «Що ти бачиш?», «Що там у тебе?». Увага звертається швидше не на потрібність речі/діяльності, а на назву певного явища.

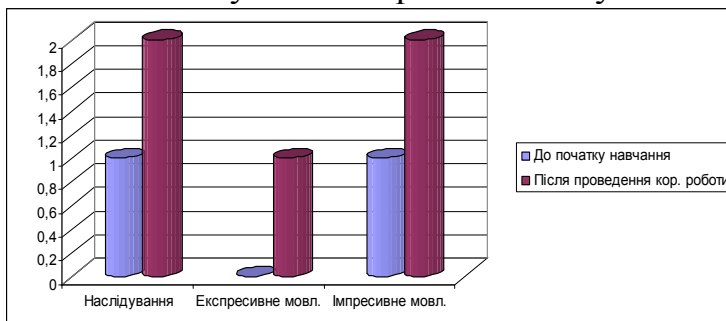
Перевага системи PECS полягає в тому, що комунікацію можна засвоювати крок за кроком [4, с.80]. Інколи, вибір між декількома речами для дітей із порушеннями мовлення за складністю може

прирівнюватися до комунікації з людьми. Це властиво особам із розладами спектру аутизму. Вони виражають спроби спілкування за допомогою некоординованих і багаторазових рухів та використовують систему PECS, щоб зробити свою комунікацію зрозумілою.

У своєму досвіді ми використовували систему PECS в авторському варіанті. Після проведення дослідження у дітей із РСА спостерігалось значне покращення в усіх сферах розвитку. Якщо на початок дослідження вони уникали зорового контакту, зазнавали значних труднощів у поведінці, то після проведеної корекційної роботи навчилися повідомляти про свої потреби та спілкуватися з оточуючими невербальними засобами комунікації. Діти, які взяли участь в дослідженні, навчилися налагоджувати зоровий контакт, ставати ініціаторами спілкування, за допомогою невербальних засобів повідомляючи про свої бажання та потреби. У них значно покращилася поведінка, діти стали спокійнішими та впевненими у собі. Наведемо це на прикладах.

Учень 1-го класу Леонід П. навчається в школі другий рік. Вступив до школи з діагнозом «Ранній дитячий аутизм». Вербальне мовлення несформоване. Звуконаслідування відсутнє. Висота та сила голосу несформовані. Розуміння зверненого мовлення часткове. Розуміє мовлення, що стосується добре знайомих йому побутових ситуацій. Зоровий контакт короткочасний. Виконання інструкцій утруднене. Артикуляційних вправ не виконував, рухів не наслідував. Читав глобально, не озвучуючи.

Після проведеної роботи Леонід розуміє звернене до нього мовлення, виконує поетапні інструкції. Навчився виконувати артикуляційні вправи, але відтворює їх ще не в повному обсязі. Ізольовано вимовляє більшість звуків (відсутні звуки [P], [P']; на етапі формування задньоязикові [Г], [К], [Х]; шиплячі із нижнім положенням кінчика язика). Хлопчик вокалізує, при читанні вголос промовляє склади, почав промовляти слова за дорослими. Навчився списувати з друкованого та рукописного тексту, почав писати під диктовку склади та слова. Зросли сила та висота голосу. Покращився зоровий контакт. З оточуючими намагається спілкуватися вербально. Результати наведено на рис. 1.

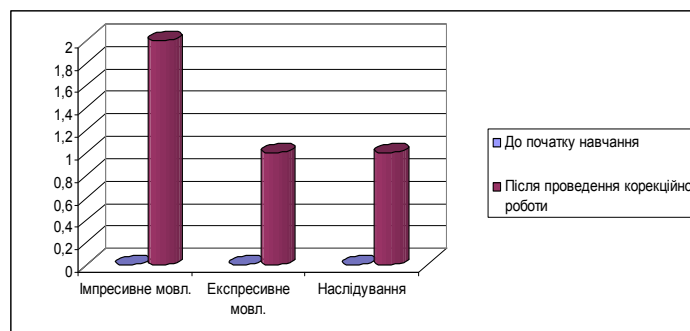

- „0” – повна відсутність навичок;
- „1” – навички частково сформовані;
- „2” – навички сформовані повністю

Рис. 1. Розвиток комунікативних компетенцій учня 1-го класу Леоніда П.

Учениця 1-го класу Лідія Г. Діагноз «Дитячий аутизм. Легка розумова відсталість». Навчається в школі другий рік. На початку навчання у дівчинки спостерігалися значні труднощі в поведінці та адаптації до шкільного навчання. Шкільне середовище вона сприймала, як вороже собі. Боялася незнайомих приміщень, заходила лише в знайомі їй кабінети. Мовлення несформоване, наявні лише кілька голосних звуків, які дівчинка видавала спонтанно, залежно від настрою. Розуміння зверненого мовлення відсутнє, вказівок не виконувала. Зоровий контакт утруднений.

Після використання в корекційній роботі елементів методики PECS помітні значні зміни в поведінці дитини. Лідія навчилася концентрувати увагу на виконанні завдання, покращився зоровий контакт. Почала розуміти звернене мовлення на побутовому рівні. Виконує прості вказівки. Зменшилися прояви проблемної поведінки. З'явилися звуконаслідування, мовлення на рівні дитячого лепету. З оточуючими спілкується на невербальному рівні, за допомогою альтернативної комунікації PECS. Результати наведено на рис. 2.

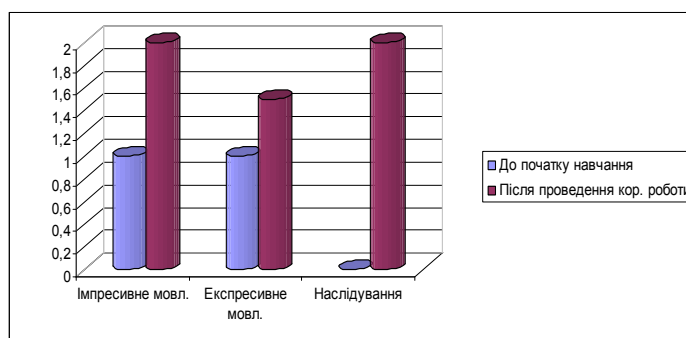

Рис. 2. Розвиток комунікативних компетенцій учениці 1-го класу Лідії Г.

Учень 3-го класу Владислав З. навчається у школі четвертий рік. Діагноз «Атиповий аутизм». На початку навчання мовлення незрозуміле оточуючим. Розуміння зверненого мовлення присутнє. Виконував інструкції. Артикуляційних рухів не відтворював. Пасивний словник значно переважав над активним. Активний словник не відповідав віковій нормі. Спостерігалися значні труднощі в поведінці, імпульсивність, невірноваженість. Вузьке коло інтересів. Присутня велика кількість стереотипій.

Після проведеної корекційної роботи у Владислава сформоване усне мовлення, розширився активний словник. Хлопчик навчився налагоджувати контакт із оточуючими, сам вступає в контакт. Мовлення стало зрозумілим, присутні всі звуки, не автоматизовані шиплячі. Спостерігається дисграфія та дислексія. Сформована граматична структура речень. Значно збагатився словник. Продуктивний діалог дещо утруднений. Звернене мовлення розуміє. Виконує складні поетапні інструкції. Прояв стереотипій різко знизився, поведінка покращилася.

Наведемо результати на рис. 3.

Рис. 3. Формування зв'язного мовлення в учня 3-го класу Владислава З.

Отже, з метою стимуляції комунікативних компетенцій у дітей із аутизмом, окрім звичних в логопедичній роботі методів і прийомів, які часто не дають результатів у роботі з цією категорією дітей, слід застосовувати і нетрадиційні форми та методи на невербальному рівні, зокрема, спілкування за допомогою альтернативної комунікації PECS. Використання цієї методики дає змогу полегшити взаємопорозуміння з дитиною, повірити їй у свої власні сили, навчити спілкуватися з оточуючими невербально, а дітям із наявними навичками вербального спілкування – допомогти в оволодінні граматичними категоріями, сприяти розвитку усного мовлення в повній його мірі.

Наше дослідження не претендує на повноту охоплення проблеми, перспективним напрямком може бути впровадження та вдосконалення комунікативної системи PECS у роботі з дітьми із розладами спектру аутизму в умовах спеціальних і загальноосвітніх шкіл.

Список використаних джерел

1. Островська К. О. Аутизм: Проблеми психологічної допомоги. Навчальний посібник / К. О. Островська. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім І. Франка. – 2006. – 110 с.
2. Островська К. О. Соціальний супровід дітей із аутизмом під час навчання / К. О. Островська, Ю. В. Рибак, У. Р. Мельник, Є. В. Гук. – Львів: Тріада плюс, 2009. – 187с.
3. Романчук О. І. Розлади спектру аутизму в запитаннях та відповідях / О. І. Романчук. – Львів: Колесо, 2009. – 168с.
4. Детский аутизм: диагностика и коррекция / Е. С. Иванов, Л.Н. Демянчук, Р. В. Демянчук. – СПб.: Дидактика Плюс, 2004. – 80с.
5. Методика учебно-воспитательной работы в центре коррекционно-развивающего обучения и реабилитации / М. Ветланд, С.Е. Гайдукевич, Т. В. Горудко и др. – Мн. : БГПУ, 2009. – С. 9 – 157.

6. Нуриева Л. Г. Развитие речи у аутичных детей: метод. разраб. / Л. Г. Нуриева. – М. : Теревинф, 2006. – 112 с.

Practical experience of the alternative communication PECS in working with children with autism is considered in the article. It is confirmed a need to use this system to facilitate communication with this category of children.

Keywords: language development, children with autism, speech, alternative communication system PECS.

Отримано 19.9.2013

УДК 376.016 – 056. 34:811.1616 – 028.31

О.П. Мілевська

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗУМІННЯ ТЕКСТІВ УЧНЯМИ 4-Х КЛАСІВ ІЗ ЗПР ТА З НОРМОЮ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

У статті подано окремі результати експериментального вивчення стану сформованості розуміння текстів в учнів із затримкою психічного розвитку та нормальним розумовим розвитком, які навчаються у 4-х класах. Якісний та кількісний аналізи переказів вказують на ряд особливостей умінь розуміти тексти у школярів обох груп.

Ключові слова: розуміння тексту, зміст, смислові зв'язки, підтекст, переказ, відповіді на питання, методика доповнення, прийом роботи з деформованим текстом.

В статье изложены отдельные результаты экспериментального исследования понимания текстов у учащихся 4-х классов с задержкой психического развития и нормой умственного развития. Качественный и количественный анализы результатов указывают на наличие особенностей навыков понимания текстов у учащихся обеих групп.

Ключевые слова: понимание текстов, содержание, смысловые связи, подтекст, пересказ, ответы на вопросы, методика дополнения, приём работы с деформированным текстом.

Проблема формування читацьких умінь не втрачає своєї актуальності у сучасному освітньому середовищі. Провідним читацьким умінням як для учнів з нормальним психофізичним розвитком, так і для школярів з